

KESENIAN BUROK MEKAR BUDAYA WONTEN ING DHUSUN KUBANGSARI, KECAMATAN TANJUNG, KABUPATEN BREBES

THE BUROK ART OF MEKAR BUDAYA IN KUBANGSARI VILLAGE, SARIREJAVILLAGE HEAD, TANJUNG DISTRICT, BREBES REGENCY

Dening: Desi Lisufiana, Prodi Pendidikan Bahasa Jawa, Fakultas Bahasa dan Seni, Universitas Negeri Yogyakarta
lisufianadesi513@gmail.com

Sarining Panaliten

Panaliten menika gadhah ancas kangge ngandharaken asal-usul kesenian burok, lampahing kesenian burok, sarta paedahipun kesenian burok tumrap masarakat panyengkuyung. Panaliten menika migunakaken *metode* panaliten *kualitatif*. Caranipun ngempalaken data ing salebeting panaliten menika migunakaken *pengamatan berperanserta, wawancara mendalam* saha dokumentasi Pirantining panaliten inggih menika panaliti piyambak ingkang kabiyantu mawi piranti *kamera digital, recorder*, saha piranti kangge nyerat. Caranipun nganalisis *data* ngginakaken *metode deskripsi kualitatif*. Caranipun ngesahaken *data* ngginakaken *teknik triangulasi*. Asiling panaliten menika nedahaken bilih: (1) Asal-usul kesenian burok. (2) lampahing pentas kesenian Burok kaperang dados tigang tahap, inggih menika (a) pambukaan pasugatan, (b) *inti* pasugatan, wonten mapinten-pinten *inti* pasugatan kesenian Burok inggih menika pasugatan *kuda lumping, barongsai*, Burok ayu, lan arak-arakan, saha (c) panutup pasugatan, wonten pasugatan *sulap* lan *sintren*. (3) paedah kesenian Burok tumrap masarakat panyengkuyung inggih menika (a) paedah *spiritual*, (b) paedah sosial, (c) paedah nglestantunaken tradhisi, (d) paedah *hiburan* lan (e) paedah *ekonomi*.

Pamijining tembung: Kesenian, kesenian tradhisional, kesenian Burok

Abstract

This research was aimed to describe the origin of Burok art, Burok art procession and also benefits of Burok art for its supporting community. This was a qualitative research method. Data was gathered by an observation, in-depth interview and documentation. This research subject was researcher herself that was assisted by a digital camera, recorder and a writing device. Data was analyzed using a descriptive qualitative method. Data was validated using a triangulation technique. The research results yielded: (1) the origin of Burok. (2) Burok art performance was divided into three stages include (a) performance opening, (b) performance core. There were several Burok art performance cores include kuda lumping performance, barongsai, Burok ayu and parade, and (c) performance closure shown sulap (trick) and sintren, (3) the benefits of Burok art for the community included (a) spiritual benefit, (b) social benefit, (c) tradition preservation benefit and (d) entertainment benefit.

Keywords: art, traditional art, Burok art.

PURWAKA

Salah satunggalipun wujud kabudayan ingkang taksih dipuntindakaken dening masarakat inggih menika tradhisi kesenian Burok. Burok menika minangka *sarana transportasi* ingkang dipunginakaken nalika Isra Mi'raj inggih menika lampahing Nabi Muhammad SAW saking Masjidil Haram dumugi Masjidil Aqsa saha dipunlajengaken dumugi Sidratul Muntaha. Burok ugi gadhah unsur kaendahan, inggih menika arupi tiyang estri ingkang ayu, gadhahi *sayap* saha *ekor*.

Lajeng Burok dipundadosaken kesenian tradhisional dening masarakat pasundan inggih menika daerah Cirebon saha Brebes. Salah

satunggaling kesenian Burok ingkang taksih ngrembaka wonten ing Kabupaten Brebes inggih menika kesenian Burok saking grup Mekar Budaya wonten ing Dhusun Kubangsari, Desa Sarireja, Kecamatan Tanjung, Kabupaten Brebes. Kesenian Burok jaman rumiyin dipunpentasaken nalika masarakat nyuwun diparingi jawah, supados asil tani masarakat langkung kathah. Ananging sampun ewah gingsiring jaman kesenian menika dipunpentasaken nalika wonten acara-acara tartamtu, kadosta acara hajatan, *perayaan hari kemerdekaan Republik Indonesia, ulang tahun* Kabupaten Brebes, saha *merayakan kemenangan* kepala desa, sedaya menika ancaspun kangge syukuran amargi sampun

diparingi rezeki dhumateng Gusti Inggang Maha Agung.

Adhedhasar underaning prakawis ing nginggil inggang prelu dipunwatesi supados prakawis inggang badhe dipunrembag saged langkung mligi. Watesaning prakawis kaadharaken wonten ing ngandhap menika.

1. Mula bukanipun Kesenian Burok Mekar Budaya wonten ing Dhusun Kubangsari, Desa Sarireja, Kecamatan Tanjung, Kabupaten Brebes.
2. Lampahing Kesenian Burok Mekar Budaya wonten ing Dhusun Kubangsari, Desa Sarireja, Kecamatan Tanjung, Kabupaten Brebes.
3. Paedahing Kesenian Burok Mekar Budaya wonten ing Dhusun Kubangsari, Desa Sarireja, Kecamatan Tanjung, Kabupaten Brebes.

Wonten ing panaliten menika naliti bab kesenian Burok. Miturut Tansidik (2010: 20) ngandharaken bilih kesenian Burok minangka pasugatan kesenian inggang dipunginakaken kangge *tolak bala untuk menyingkirkan halangan atau rintangan* wonten ing pagesangan (biasanipun dipunginakaken nalika musim *pagebluk*). Kesenian menika ugi dados *suluh dakwah islam* sarta kangge ngemutaken masarakat nalika *perjuangan* Nabi Muhammad.

CARA PANALITEN

Jinising Panaliten

Panaliten kesenian Burok menika dipuntindhakaken wonten ing Dhusun Kubangsari, Desa Sarireja, Kecamatan Tanjung, Kabupaten Brebes menika ngginakaken *metode* panaliten *kualitatif*. Wonten ing panaliten menika panaliti nindakaken panaliten langsung wonten ing panggenan supados saged manggihaken data *deskriptif* inggang saged mangsuli perkawis-perkawis wonten ing panaliten.

Setting Panaliten

Panaliten kesenian Burok dipuntindakaken wonten ing Desa Sarireja Kecamatan Tanjung Kabupaten Brebes ing dinten kemis tanggal 23 Juni 2017 wonten ing dalemipun Bapak Casrudin. Pasugatan kesenian Burok wonten ing latar saha margi sangajengipun Panaliten tradhisi Larung Sesaji dipuntindakaken dalemipun Bapak Casrudin. Nalika arak-arakan mubengi Desa Sarireja.

Data, Pirantining Panaliten, saha Caranipun Ngempalaken Data

Sumbering data wonten ing panaliten inggih menika *informan*. *Informan* inggih menika priyantun inggang kagungan seserepan saha pengalaman inggang jangkep ngengingi babagan inggang nembe dipuntliti. Teknik inggang dipunginakaken kangge nemtokaken *informan* wonten ing panaliten menika ngginakaken *teknik snow ball sampling*. Cara ngempalaken data inggang dipunginakaken wonten ing panaliten menika ngginakaken *teknik berperan serta (observasi berpartisipasi)* saha *wawancara mendalam*. Anggenipun pados data babagan kesenian Burok menika ngginakaken satunggaling piranti kangge mbiyantu pados data inggang akurat. Piranti menika dipunsebat instrumen panaliten.

Caranipun Nganalisis Data

Caranipun nganalisis *data* inggang dipunginakaken inggih menika *metode deskripsi kualitatif*. *Data* dipunandharaken kanthi awujud tetembungan saha ukara. Langkah-langkahipun inggih menika: (1) *Transkripsi rekaman data*; (2) *Klasifikasi data*; (3) *Penerjemahan data* saha (4) *Deskripsi*. Cara ngesahaken *data* wonten panaliten menika ngginakaken *teknik triangulasi*. *Triangulasi* inggang dipunginakaken inggih menika *triangulasi metode* saha *triangulasi sumber*.

ASILING PANALITEN SAHA PIREMBAGAN

1. Asal usul Kesenian Burok

a. Sejarah Kesenian Burok

Mila bikanipun kesenian Burok saking cariyosipun Nabi Muhammad SAW nalika beliau nindhakaken Isra Mi'raj ingkang ngginakaken kendaraan *kuda bersayap yang berkepala perempuan cantik* ingkang dipunsebat kaliyan Burok. Wonten ugi ingkang ngandharaken saking basa Arab *Baburahmah* tegesipun *pintu keselamatan*. Lajeng burok menika dipunginakaken dening Sunan Kalijaga kangge sarana dakwah supados narik kawigatosan masarakat kangge kempal mirengaken dak'wah Agama Islam. Langkung dangu kesenian menika dipunremeni masarakat, boten namung masarakat daerah Cirebon kemawon ananging ugi daerah Brebes. Sahingga Burok menika dipundadosaken kesenian tradhisional dening masarakat Cirebon saha masarakat Brebes, dumugi samenika kathah masarakat ingkang ngginakaken kesenian Burok.

b. Kesenian Burok Mekar Budaya wonten ing Dhusun Kubangsari, Kecamatan Tanjung, Kabupaten Brebes

Awal mulanipun kesenian Burok Mekar Budaya inggih menika kesepakatan antawisipun Bapak Surip, Bapak Cewod lan Bapak Umang ingkang badhe ndamel kesenian Burok. Bapak Surip, Bapak Cewod, Bapak Umang lajeng nyambut arta wonten ing Bank kangge ndamel kesenian Burok ingkang dipunparingi nami dening Bapak Cewod inggih menika grup kesenian Burok Mekar Budaya ingkang pimpinanipun Bapak Cewod. Kesenian Burok

nalika pimpinan Bapak Cewod taksih ngandut kesenian ingkang tradhisional, inggih menika dipuntingali saking piranti musikipun kadosta, genjring, dog-dog, bedug saha biduanipun nalika nembang ngangge toak, lagunipun taksih wonten unsur islaminipun kadosta shalawatan. Taun 2010 kesenian Burok Mekar Budaya gentos pimpinan inggih menika Bapak Surip. Kesenian Burok Mekar Budaya samenika sampun kathah ngalami pangrembaka dados kesenian ingkang *modern*.

2. Lampahing Tradhisi Larung Sesaji

a. Andharan Prosesi Kesenian Burok Mekar Budaya

Prosesi lampahing kesenian Burok kaperang dados tigang tahap, inggih menika pembukaan, *inti* saha panutup. Ing pembuka menika wonten pasugatan saking pambeksa. Dipunlajenganken *inti* pasugatan inggih menika wonten mapinten-pinten pasugatan kadosta pasugatan *kuda lumping*, *barongsai*, Burok ayu saha *boneka-boneka* sanesipun, ingkang pungkasan inggih menika arak-arakan. *Prosesi* wonten ing panutup inggih menika *sulap* saha *sintren*. Kesenian Burok Mekar Budaya dipunwiwiti ba'da dzuhur ananging paraganipun rawuh wonten dalemipun Bapak Casrudin kirang langkung tabuh 11.00 WIB, lajeng nyamektakaken sedaya kapreluan kangge pasugatan kadosta, gantos kostum saha *make up*, papanipun kangge gantos kostum menika wonten ing dalemipun Ibu Aya.

b. Pambukan Pasugatan

Prosesi kesenian Burok dipunwiwiti kanthi pambeksa, dipuniringi lagu dangdut, ingkang

ngiringi menika para pemain musik saha biduan mapan wonten ing panggung dorong. Pambeksa inggih menika tiyang ingkang njoged mawi dipuniringi musik saha lagu dangdut. Pambeksa kesenian Burok Mekar Budaya cacahipun 10 tiyang sedaya jaler.

c. *Inti Pasugatan*

Acara *inti* wonten ing kesenian Burok wonten sekawan pasugatan inggih menika:

1) *Pasugatan Kuda Lumping*

Sabibaripun para pambeksa medal saking papan pasugatan, para pambeksa *kuda lumping* mlebet sinambi mbekta piranti inggih menika jaranan ingkang samangke badhe dipunginakaken kangge njoged. Paraga *kuda lumping* cacahipun wonten sekawan paraga sedaya estri.

Kostum ingkang dipunginakaken paraga *kuda lumping* inggih menika rasukan saha *rok mini* werni pethak ingkang dipunkombinasi werni biru saha wonten renda-rendanipun werni kuning. Ngginakaken bando, dasi, kaca mripat werni cemeng saha rikmanipun panjang kaurai. Riasan paraga menika namung ngrias piyambak-piyambak.

2) *Pasugatan Barongsai*

Barongsai dipunginakaken namung kangge pelengkap pasugatan kesenian kemawon supados masarakat langkung remen kaliyan kesenian Burok. Cacahipun paraga *barongsai* wonten 4 paraga ingkang sedaya jaler. Paraga menika anggenipun ngginakaken *barongsai* mlebet wonten ing *kerangka barongsai*. Paraga *barongsai* kedah gadhah kekiatan ingkang kathah amargi wonten *atraksinipun*.

3) *Pasugatan Burok Ayu*

Paraga Burok Ayu wonten 4 tiyang ingkang sedaya jaler. Jilbab ingkang dipunginakaken Burok ayu menika gadhah makna bilih wonten ing ajaran Islam tiyang muslim kedah ngginakaken kerudung. *Posisi* Burok ayu saderengipun njoged inggih menika dipunwiwiti kanthi *posisi rukuh*. *Posisi* menika kangge maringi kurmat dhateng tuan hajat saha masarakat ingkang mriksani kesenian menika, maknanipun bilih wonten ing ajaran Islam, umat muslim kedah *saling menghormati, menghargai sesama manusia*.

Bujang sunat menika kados *raja cilik* ingkang samangke numpak Burok ayu lajeng diarak saha wonten masarakat panyengkuyungipun ingkang ndherek ngarak kesenian Burok menika. Saderengipun arak-arakan Burok ayu menika ngambung bujang sunat ingkang sampun lenggah sami jejer kaliyan kancanipun, ancasipun inggih menika maringi selamat kangge bujang sunat ingkang badhe dipunkhitanan. *Kuda gotong, singa gotong, peksi gotong, barongsai, upin-ipin* nderek njoged wonten ing papan pertunjukan. *Singa gotong* wonten ing kesenian Burok Mekar Budaya wonten kalih inggih menika werni kuning saha werni pethak totol-totol, ingkang kadamel saking kayu dipunukir supados sami kaliyan kewan aslinipun, lajeng dipuntempleki bulu-bulu, wonten hiasan sangsanganipun supados langkung menarik kangge bocah-bocah, perangan ngandhap wonten kayu panjangipun kirang langkung 1 m ingkang ginanipun kangge manggul *singa, peksi* saha *naga gotong* menika.

4) Arak-arakan

Arak-arakan dipuntindakaken nalika pasugatan sampun dipuntampilaken sedaya. Rute kangge nglampahi arak-arakan inggih menika saking dalemipun Bapak Casrudin ingkang gadhahi acara hajatan lajeng ngulilingi Dhusun Kubangsari, Dhusun Centilan Dhusun Benda dumugi Dhusun Karangmangu. Menawi sampun dugi Dusun Karangmangu lajeng wangsul malih wonten ing dalemipun Bapak Casrudin. Kathah masarakat Desa Sarireja ingkang namung nengge arak-arakan kesenian Burok wonten ing jawi dalemipun piyambak-piyambak, Wontenipun kesenian Burok menika ndadosaken para masarakat ngraos bingah.

d. Panutup Pasugatan

Sabibaripun arak-arakan wonten acara panutup inggih menika pasugatan *sulap* lan *sintren*. *Sulap* lan *sintren* wonten ing kesenian Burok Mekar Budaya namung ngginakaken *trik*. Kadangkala *sintren* menika ngginakkaen unsur mistik, ananging namung dipunginakaken wonten ing daerah tartamtu kemawon. Menawi ditanggap wonten ing daerah piyambak boten ngginakaken mistik, namun ngangge *trik* kemawon.

e. Paedahing Kesenian Burok

1. Paedah *Spiritual*

Wujud paedahipun inggih menika ingkang gadhahi adicara khitanan menika ngucap raos syukur dhumateng Gusti Inggang Maha Kuwaos ingkang sampun maringi rejeki kangge nglampahi acara menika, saha supados tansah pinaringan kaslametan dhateng bujang sunat

ingkang badhe dikhitant supados dados lare ingkang bekti marang tiyang sepuh, kaluwarga, masarakat, saha agama.

2. Paedah *Sosial*

Kesenian Burok boten saged dipunpisah antawisipun paraga saha warga masarakat. Menawi boten wonten masarakat ingkang nyinom, panggung dorong menika boten kalampahan. Amargi ingkang ndorong panggung menika tiyang ingkang saweg nyinom wonten ing acara menika. Paraga lan masarakat sami paring pambiyantu gotong royong kangge kalancaran kesenian menika.

3. Paedah kangge Nglestantunaken Tradhisi

Kesenian Burok gadhah paedah minangka sarana kangge nglestantunaken kesenian ingkang sampun wonten wiwit jaman rumiyin. Kesenian Burok ditanggap boten namung wonten ing Desa Sarireja kemawon, kathah ugi saking daerah sanesipun. Inggang nyengkuyung kesenian menika ugi taksih kathah, wiwit lare alit dumugi ibu-ibu saha bapak-bapak saking tangga desa ugi ndherek mriksani kesenian Burok, menika mratandhani bilih kesenian Burok minangka salahsatunggaling budaya ingkang boten pareng ical kawontenanipun.

4. Paedah *Hiburan*

Kesenian Burok gadhah paedah maringi *hiburan*. supados masarakat ingkang ningali prosesi kesenian menika saged kahibur amargi wonten ing Desa Sarireja jarang wonten *hiburan*. *Hiburan* menika saged paring kabagyan kangge masarakat saking lare alit dumugi tiyang enem.

5. Paedah *Ekonomi*

Paedah *ekonomi* menika paedah ingkang gayut kaliyan *keuangan*. Inggih menika kangge

ningkataken *pendapatan* paraga Burok. bayaran kangge kesenian Burok menika miturut tebih caketipun saben daerah ingkang badhe nanggap kesenian menika.

PANUTUP

Dudutan

1. Mila bikanipun kesenian Burok saking cariyosipun Nabi Muhammad SAW nalika beliau nindhakaken Isra Mi'raj ingkang ngginakaken kendaraan *kuda bersayap yang berkepala perempuan cantik* ingkang dipunsebat kaliyan Burok. Wonten ugi ingkang ngandharaken saking basa Arab *Baburahmah* tegesipun *pintu keselamatan*. Lajeng burok menika dipunginakaken dening Sunan Kalijaga kangge sarana dakwah supados narik kawigatosan masarakat kangge kempal mirengaken dak'wah Agama Islam. Langkung dangu kesenian menika dipunremeni masarakat, boten namung masarakat daerah Cirebon kemawon ananging ugi daerah Brebes. Sahingga Burok menika dipundadosaken kesenian tradhisional dening masarakat Cirebon saha masarakat Brebes, dumugi samenika kathah masarakat ingkang ngginakaken kesenian Burok.
2. Lampahing kesenian Burok wonten tigang tahap inggih menika pambukaan, *inti* pasugatan saha panutup pasugatan. Pasugatan saking kesenian Burok dipunwiwiti kanthi pambeksa. *Inti* saking pasugatan kesenian Burok wonten mapinten-pinten pasugatan kadosta *tarian kuda lumping, atraksi barongsai*, Burok ayu saha *boneka-boneka sanesipun (singa gotong, naga gotong, peksi*

gotong, saha upin-ipin) dipunlajengaken arak-arakan. Tahap ingkang pungkasan inggih menika panutup wonten pasugatan *sulap saha sintren*.

3. Paedah kesenian Burok Mekar Budaya wonten ing Dhusun Kubangsari, Desa Sarireja, Kecamatan Tanjung, kabupaten Brebes inggih menika wonten paedah *spiritual, hiburan, ekonomi, sosial*, saha paedah kangge nglestantunaken tradhisi kesenian Burok.

Pramayogi

Kesenian Burok Mekar Budaya wonten ing Dhusun Kubangsari, Desa Sarireja, Kecamatan Tanjung, Kabupaten Brebes menika salah satunggaling kabudayaan tradhisional ingkang dipungadhahi dening masarakat. Awit saking menika kedah dipunlestantunaken supados tetep lesatantun boten ical amargi ewah gingsiripun jaman. Pramila panaliti paring pramayogi bilih Perlunipun dipundamel buku babagan kesenian Burok ingkang wonten ing daerah Kabupaten Brebes, Saha perlu kawigatosan saking pamarintah.

KAPUSTAKAN

- Bungin, Burhan. (2005). *Analisis Data Penelitian Kualitatif Pemahaman Filosofis dan Metodologis ke Arah Penguasaan Model Aplikasi*. Jakarta: PT RajaGrafindo Persada.
- Danandjaja, James. (1994). *Foklor Indonesia*. Jakarta: Pustaka Utama Grafiti.
- Danim, Sudarwan. (2002). *Menjadi Peneliti Kualitatif*. Bandung: CV Pustaka Setia.

- Endaswara, S. (2006). *Metodologi Penelitian Kebudayaan*. Yogyakarta: Gadjah Mada University Press.
- _____. (2006a). *Metodologi Penelitian Kebudayaan*. Yogyakarta: Gadjah Mada University Press.
- _____. (2006b). *Metodologi Penelitian Kebudayaan*. Yogyakarta: Gadjah Mada University Press.
- _____. (2009). *Metode Penelitian Folklor; Konsep, Teori, dan Aplikasi*. Yogyakarta: MedPres.
- _____. (2010). *Foklor Jawa. Macam, Bentuk, dan Nilainya*. Jakarta: Penaku.
- Gazalba, Sidi. (1968). *Pengantar Kebudayaan sebagai Ilmu*. Djakarta: Pustaka Antara.
- Herdiansyah, Haris. (2013). *Wawancara, Observasi, Dan Focus Groups Sebagai Instrumen Penggalan Data Kualitatif*. Jakarta: PT RajaGrafindo Persada.
- Herimanto. (2011). *Ilmu Sosial & Budaya Dasar*. Jakarta: PT Bumi Aksara
- Kayam, U. (1981). *Seni, Tradisi, Masyarakat*. Jakarta: PT Djaya Pirusa.
- Koentjaraningrat. (1984). *Kebudayaan Jawa*. Jakarta: Balai Pustaka.
- _____. (1990). *Pengantar Ilmu Antropolgi*. Jakarta: PT Rineka Cipta.
- _____. (1994). *Kebudayaan Metalis dan Pembangunan*. Jakarta: PT Gramedia.
- Moleong. (2014). *Metode Penelitian Kualitatif*. Bandung: PT Remaja Rosdakarya.
- Purwadi. (2009). *Folklor Jawa*. Yogyakarta: Pura Pustaka.
- Suharti, dkk. (2006). *Apresiasi Budaya*. Diktat Mata Kuliah Apresiasi Budaya pada Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah Fakultas Bahasa dan Seni Universitas Negeri Yogyakarta.
- Sukardi. (2006). *Penelitian Kualitatif-Naturalistik dalam Pendidikan*. Jakarta: Usaha Keluarga.
- _____. (2014). *Metode Penelitian Pendidikan. Kompetensi dan Praktiknya*. Jakarta: Bumi Aksara.
- Sulasman. (2013). *Teori-teori Kabudayaan*. Bandung: CV Pustaka Setia.
- Tansidik, Atmo. (2010). *Pengkajian Tradisi, Dekumentasi Seni dan Folklor di Kabupaten Brebes Jawa Tengah*. Brebes.
- Tohirin. (2012). *Metode Penelitian Kualitatif Dalam Pendidikan Dan Bimbingan Konseling*. Jakarta: PT Raja Grafindo Persada.
- Widyosiswoyo, Suparno. (2004). *Ilmu Budaya Dasar*. Jakarta: Ghalia Indonesia.